

सत्यशोधक समाजाचे क्रांतीकारकत्व आणि वर्तमानातील वसा व वारसा

डॉ.प्रकाश कांबळे, सहाय्यक प्राध्यापक व मराठी विभाग प्रमुख, ए.डी.पी.एम.चे महिला महाविद्यालय,
जळगाव

केवळ महाराष्ट्राच्या नव्हे;तर एकूण भारतच्या इतिहासामध्ये म.जोतिराव फुले आणि त्यांनी निर्माण केलेल्या सांस्कृतिक चळवळीला अनन्यसाधारण असे महत्त्व आहे व आजही ते दिवसागणिक वाढताना दिसत असून आहे.वर्तमानातील परिवर्तनवादी चळवळीसाठी ते दिशादिग्दर्शनाचे काम करत आहे.क्रांतिबा म.फुले यांनी स्थापन केलेल्या सत्यशोधक समाजाला २४ सप्टेबर २०२३ रोजी १५० वर्ष पूर्ण होताहेत.वर्तमानातही सत्यशोधक समाजाची प्रासंगिकता संपत नाही नव्हे; त्याची आवश्यकता आजही जाणवते आहे.प्रस्तुत शोध निबंधामध्ये सत्यशोधक समाजाचे क्रांतीकारकत्व आणि वर्तमानातील त्याच्या वारसाचा शोध घेतला आहे.

सत्यशोधक समाजाची स्थापना आणि त्याचा क्रांतिकार्यक्रम

२४ सप्टेबर १८७३ रोजी मन्सारांम ठवारे नाईकांच्या माडीवर म.जोतिराव फुले यांनी त्यांच्या असंख्य साथीदारांसह बेलभंडार उधळून सत्यशोधक समाजाच्या स्थापनेची मुहूर्तमेढ रोवली.प्राचीन काळापासून लोकधर्मात प्रचलित असलेला हा विधी होता.या लोकदैवताच्या उपासनेतील बहुजन समाजात प्रचलित असलेला दीक्षाविधी जोतिबांनी जाणीवपूर्वक स्वीकारला होता.बहुजन समाजाचे या विधीशी असणारे पारंपरिक अवैदिक नाते म.फुल्यांनी पुन्हा एकदा जिवंत केले."१ सत्यशोधक पुढे काय करू इच्छितोय याचे सांकेतिक असे हे सूचनच होते.(जोतिबा आपल्या संपूर्ण लेखन/भाषणात मिथकाचा/प्रतीकाचा वापर ज्या बेमालूमपणे करत होते ते भल्याभल्यांना आजही उमजत नाही.)मनात आले आणि संघटन उभे केले असे जोतिबांनी केलेले नाही. १८४८ ते १८७३ अशी जवळपास २५ वर्ष त्यांनी रचनात्मक कामाबरोबरच बहु विध साहित्य आणि सत्सार पत्राच्या माध्यामतून बहुजन बांधवांच्या सांस्कृतिक भरण-पोषणाचे अभूतपूर्व असे काम केले.त्यातून धगधगती मने तयार झाल्यानंतरअपूर्व अशा संघर्षासाठी त्यांनी 'सत्यशोधक समाज' या धगधगत्या संघटनेची निर्मिती केली.सदर सत्यशोधक समाज खालील तत्त्वावर उभा होता.

सत्यशोधक समाजाची तत्वे:

- अ)सर्व मनुष्य एकाच ईश्वराची लेकरे आहेत व तो सर्वांचा मायबाप आहे.
- आ) आईला विनविण्यास किंवा बापाला संतुष्ट करण्यास जशी लेकरास मध्यस्थाची जरूर पडत नाही तशी भक्तांना ईश्वराची ओळख करून देण्यास व त्यास प्रसन्न करून घेण्यास उपाध्याय किंवा धर्मगुरु असल्या मध्यस्थाची (दलालाची) गरज नाही.

इ) हे तत्त्व ज्यास मान्य आहे, तो सत्य समाजियन आहे.”२ इतके रोख-ठोक आणि सत्यनिष्ठेचे अधिष्ठान असलेली समाजाची तत्त्वे होती. कोणाला बरे वाटावे म्हणून सबगोलंमकार भूमिकेला या समाजात स्थान नव्हते. सभासदाची संख्या अधिक व्हावी म्हणून लोकप्रिय भूमिका घेतली पाहिजे असेही जोतीबना मंजूर नव्हते नव्हे; सत्यासाठी जगणारे आणि सत्यासाठीच मरणाराचे मूर्तिमंत प्रतिक म्हणूनच जोतिबा उभे होते त्यामुळे अशाच प्रखर तत्त्वनिष्ठेच्या तत्त्वाधीष्ठानावरच सत्यशोधक समाज उभा असणार हे ओघाने आलेच. केवळ सत्याचे तत्त्वाधीष्ठानच असून चालत नाही तर सदर कामाप्रतीची प्रतिबद्धता, सर्वस्वाचे समर्पणच नाही तर एकूण आयुष्याची समिधा करण्याची विलक्षण मानसिक तयारी असेल तरच अशी कामांना अंजाम प्राप्त होत असतो. म्हणून जोतिबांनी प्रत्येक सत्यशोधाकासाठी एक प्रतिज्ञा निर्मिली होती ती अशी,

सत्यशोधक समाजियाची प्रतिज्ञा :

सर्व समाजाची एकाच ईश्वराची लेकरे आहेत. त्यांचे व माझे बंधुत्वाचे नाते आहे हे जाणून वागण्याचा मी नित्य प्रयत्न करीन . देवाची भक्ती, पूजा, उपासना, वगैरे करिताना तसेच धर्मविधी करिताना तसेच धर्मविधी करिताना मी कोणाही मध्यस्थाची जरूर ठेवणार नाही व असे वागण्याविषयी मी इतरांचे मन वळविण्यास झटेन. मी स्वतः शिकून मुलामुलीस विद्या शिकविल्याशिवाय राहणार नाही. राज्यकर्त्यांशी एकनिष्ठेने वागेन . अशी सर्वसाक्षी सत्यस्वरूप परमात्म्याला स्मरून प्रतिज्ञा करतो. हा माझा पवित्र उद्देश सिद्धीस नेऊन जन्माचे सार्थक करण्यास परमेश्वर मला सामर्थ्य देवो!.”३ ही तत्त्वे सन १९११ साली पुण्यात भवानी पेठेतील बलीवाला थेटमध्ये भरलेल्या परिषदेने मंजूर केले. कुठल्याही संघटनेला निश्चित असा कृतीकार्यक्रम असला तरच त्या संघटनेला यश मिळते अन्यथा टो केवळ एक फार्स ठरत असतो. म. जोतिराव फुले यांनी संघटना स्थापन केली तेव्हाच तिची ब्ल्यूप्रिंटही आपल्या बिनीच्या सत्यशोधकापुढे मांडली.

सत्यशोधकांची ब्ल्यूप्रिंट

१. ”देव व भक्त यामध्ये मध्यस्थाची गरज नाही. अंधश्रद्धा लोकांची धार्मिक गुलामगिरीतून मुक्तता करणे. भट-भिक्षुक धर्माचा धाक घालून अडाणी जनतेची जी अधमर्नि पिळवणूक करतात त्या पासून त्यांची सुटका करणे
२. जमीनदार व सावकार यांच्या मगर मिठीतून शेतकऱ्यांची सुटका करणे
३. शिक्षण सर्वाना सहज सुलभ व्हावे व सर्वांनी शिक्षण घ्यावे म्हणून प्रयत्न करणे “४
क्रांतिबा आणि त्यांच्या कर्मठ सत्यशोधकांनी या त्रीसूत्री ची अंमलबजावणी फार अद्भूतपणे केल्यामुळे पुणे मुंबईच नव्हे; तर ग्रामीण भागापर्यंत सत्यशोधक समाजाचे लोण पसरले. परिणामी जोतिबा ब्राह्मणाची रसद तोडण्यात/त्यांची प्रतिष्ठा खतम करण्यात कमालीचे यशस्वी झाले.” समाजाच्या स्थापनेनंतर आवघ्या दोनच महिन्यांनी सीताराम जबाजी अल्हाट, जुना गंज पेठ पुणे राधाबाई निबणकर यांचा विवाह ब्राह्मणाशिवाय सत्यशोधक मतानुसार घडला. त्यानंतर असे कितीतरी विवाह ब्राह्मणाशिवाय संपन्न होऊ लागले. सातारा जिल्ह्यातील भिलाराच्या केवळ एका सत्यशोधकाने पहिल्या वर्षी पाच तर दुसऱ्या वर्षी सहा लग्ने ब्राह्मणाशिवाय लावून दिली. १८८४ साली ओतूर गावच्या साळी/माळी व तेली समाजाच्या लोकांनी सत्यशोधक पद्धतीने अनेक लग्ने लावली. इतकेच कशाला हरतालिकेचे घेणे, उपोषण, गणेश चतुर्थी प्रित्यर्थ उत्साह, ऋषीपंचमी, भाद्रपद वद्य पक्षात ब्राह्मणास शिधा देऊन, त्यांचे पादपूजन करून उद्धर होण्यासाठी त्यांच्या अन्गुलाचे तीर्थ घेणे, हुताश्रीचा उत्सव करून शंखध्वनी करणे अशा चाली तर बंद केल्याच, पण ब्राह्मणाशिवाय पिंडदान, उत्तरकार्य, वास्तुशांती असे कितीतरी कार्यक्रम धडाक्यात राबविले जाऊ लागले”५ भट

मंडळाच्या पोटात अगोदरच पोटशूळ उठायला लागले होते सत्यशोधकांच्या या संपूर्ण क्रांति कार्यक्रमाने तर त्यांची कोथळीच बाहेर पडणे शिल्लक उरले होते.सत्यशोधकांच्या या कृतिकार्यक्रमा बरोबरच 'वैदिक धर्मवाद नाकारल्याशिवाय सामाजिक समता व एकता जन्माला येवू शकणार नाही.'साळी/माळी/तेली/कुणबी/कोळी/धनगर/वंजारी/महार/मांग हे सारे एकाच जातकुळीचे क्षेत्रीय आहेत असा एकात्मतेचा सिद्धांत म.फुले जनसामान्य माणसांच्या गळी उतरवत होते.सत्यशोधक समाजाच्या या चळवळीतून महाराष्ट्रात विविध जातीत बहुजन समाजाचे नवे जनआंदोलन उभे राहिले .या आंदोलनाने खेडे नं खेडे झपाटले.केवळ महाराष्ट्रातच नही तर जवळच्या इतर भाषिक प्रांतातील ब्राह्मणतरानांही नव्या प्रेरणांना जन्म दिला"६ यज्ञ-याग वृत्त/ वैकल्य यातून बाहेर पडून निरक्षर समाजात क्रांतिकारक कार्य करण्याच्या य झपाट्या मुळेसत्यशोधक समाजाने महाराष्ट्राच्या समाजजीवनाचा पोतच बदलून टाकला.क्रांतीचा हा झंजावात अखंडपणे चालू होता....

भट/ब्राह्मणाचे कटकारस्थान :सत्यशोधकी दीप मंदावला :

हे असेच चालू राहिले तर आपल्या अस्तित्वाचाच प्रश्न निर्माण होईल असे चिपळूणकर आदी स्वयंघोषित विद्वानांना वाटणे साहजिकच म्हणावे लागेल.त्यातूनच त्यांनी त्यांच्या"निबंधमालेतून सत्यशोधक समाज व जोतिबावर अतिशय निर्गल भाषेत हल्ला केला/हिंसक हेटाळणी केली.त्यामुळे एकूणच ब्राह्मणात उत्साह संचारला.व त्यांनी कज्जे दलालीची शुक्लकाष्ठे सत्य शोधकीयांच्या मागे लावली.भटाविना लावलेली लग्ने बेकायदेशीर ठरली असून ह्या दाम्पत्याची अपत्ये "अनौरास आपत्ये"म्हणजे "रखेलीची पोरे" असे समजले जाणार अशी मोठ्या प्रमाणात आवई उठवली.(अशाच एका खटल्यात पुरोगामी म्हणवणाऱ्या न्या.म.गो.रानडे यानी भटांच्या बाजूने निर्णय दिला.)जोतीराव ख्रिस्ताळलेले आहेत व ते मिशनऱ्याचे हस्तक आहेत.असे नानाप्रकारचे दहशतीचे वातावरण निर्माण केल्यामुळे जनसामान्य भोळे भाबडे बहुजन भांबावले.दुसऱ्या बाजूला कृष्णराव भालेकर/नारायण मेघाजी लोखंडे यांच्यांशी मतभेद झाले तर डॉ.विश्राम घोले यांनी सत्यशोधक समाजाच्या अध्यक्ष पदाचा राजीनामा दिला.यातही कृष्णशास्त्री चिपळूणकरादिंचाच हाथ होता असे म्हणायला पुरेशी जागा आहे."७ सत्यशोधक समाजात राजकारणावर बोलण्यासही मनाई होती.मात्र कृष्णराव भालेकर यांनी सार्वजनिक सभा फक्त राजकारणासाठी स्थापन केली होती.या सभेत धर्म या विषयावर बोलण्यासही मनाई होती.क्रांतिबा फुले यांनी आपल्या हयातीत जे टाळले तेच राजकीय चळवळीचे स्वरूप त्यांच्या मृत्युनंतर सत्यशोधक चळवळीस लागले.पुढे जेधे-जवळकरांनी तिला पूर्णतः राजकीय करून टाकले.अशापद्धतीने कडव्या सत्यशोधकांचा तेजस्वी वारसा हळूहळू अस्तंगत झाला.तो इतका कीपुढे 'जोतिबांचा सच्चा अनुयायी केवळ मी एकटाच उरलो आहे असे डॉ.बाबासाहेबांना म्हणावे लागले.आणि बाबासाहेबांनी हा वारसा इतक्या प्रखरपणे चालवला की त्याला इतिहासातही तोड नाही.

सत्यशोधकांची आज काय गरज ?

भट/ब्राह्मणाच्या दास्यातून बहुजनांची मुक्तता आणि समता-स्वातंत्र्य व बंधुतेवर आधारित भारत राष्ट्राचे निर्माण हे सत्यशोधक समाजाचे ब्रीद होते. हेच ब्रीद घेऊन डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी प्रबुद्ध भारताच्या दिशेने वेगाने मार्गक्रमण केले हा इतिहास आपणास ठावूक आहेच. त्याचवेळी त्यांना येणाऱ्या प्रतिक्रांतीचीही चाहूल लागली होती. 'रक्ताचे सिंचन करून ही प्रतिक्रांती रोखण्याचे ससूचनही त्यांनी आपल्या अनुयायांना केले होते.परंतु हे करण्यात आपण सपशेल अपयशी ठरलो.परिणामी आज प्रतिक्रांतीने सर्वत्र थैमान घातले आहे.तिने बाबासाहेबांचा प्रजासत्ताक गिळंकृत केला आहे.हजार हाताच्या ब्राह्मणी ऑक्टोपसने आज संपूर्ण बहुजन समाजाला आवळले आहे.याचा अर्थ परिवर्तनवादी चळवळी काहीच करत नाहीत असे अजिबात नाही.मात्र शत्रू-मित्राची ओळखनिश्चित न करता या चळवळी सुरु असल्यामुळे या चळवळींना हवे तसे यश मिळताना दिसत नाही.तर काहीजण केवळ सभा/संमेलने भरवून अथवा त्याच त्या लोकांची अकॅडमीक चर्चासत्रे घेऊन व त्यात पुन्हा जोशी/कुलकर्णी आणि तत्समांच्या विद्वतजड व्याख्यानांचा रतीब घालुन सत्यशोधकी वारसा पुढे घेऊन जाण्याचा प्रयत्न करताहेत.जे जोतिबांना अपेक्षित नव्हते ते करून हा वारसा सर्वार्थाने पुढे जाईल असे कसल्या आधारावर म्हणणार?जोतिबांनी कधीही शत्रू निश्चित न करता हवेत तलवारी फिरवलेल्या नाहीत.भट /ब्राह्मण हाच आपला शत्रू आहे हे त्यांनी निश्चून सांगितले आणि त्याविरुद्ध कृतीशील असे आंदोलनही उभारले.सत्याशोधकांचे नाव ऐकताच भट/बामणाच्या पोटात गोळा उठत होता.' निबंधमाला"/'ब्राह्मण सभेची साठ वर्ष' ही ब्राह्मणी चोपडे बघितले तर याची साक्ष पटेल.एकूणच काय तर सत्यशोधक समाजाचा शत्रू निश्चित होता.ठाम आणि सातत्यपूर्ण असा कृतिकार्यक्रम त्यांच्याकडे होता.समर्पित आणि निष्ठावंत अशी लढवय्या कार्यकर्त्यांची फौज आणि बरोबरीला निर्भय/दृष्टे व जन सामान्याविषयीकमालीचा कळवळा असलेले जोतीबासारखे हिमालयाच्या उंचीचे नेतृत्व होते.आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे जोतीबासह सर्वच सत्याशोधकांची भाषा लोकभाषा होती.रांगडेपणाचा तिला तडका असल्यामुळे सत्यशोधकांना या हृदयातून त्या हृदयात जायला कधी वेळच लागला नाही.या सर्व गोष्टीमुळेच अवघ्या काही वर्षात सत्यशोधक समाजाने अभूतपूर्व असा इतिहास घडवला ज्याची प्रेरणा आज दीडशे वर्षानंतरहीआपणाला घ्यावी वाटतेय यातच सर्व काही आले.

वर्तमानात सत्यशोधकांचा सक्षम वारसा चालवण्याची क्षमता कोणाकडे आहे?

भारतीय परीप्रेक्षाचा विचार करू जाता शिव-फुले-शाहू-आंबेडकरी आंदोलन चालवणाऱ्या अनेकानेक पक्ष आणि संघटना आहेत.मात्र या संघटना शत्रू-मित्र निश्चित करून लढण्याचे धैर्य दाखवत नाहीत.मराठा सेवा संघ/संभाजी त्रिगेड हा अपवाद असला तरी भोगोलिक मर्यादा आणि कार्यक्रमात सातत्य नसणे या त्यांच्या गोष्टीकडे दुर्लक्ष करता येत नाही.तटस्थ विचार करू जाता आजघडीला ही क्षमता केवळ बामसेफकडे असल्याचे स्पष्टपणे दिसते. पहिले म्हणजे बुद्ध/शिव/फुले/आंबेडकरांचे विचार आंदोलन हे बामसेफचे तात्विक अधिष्ठान आहे.शत्रू-मित्राची नीट ओळख करून तेब्राह्मण-ब्राह्मणवाद असा घोळ न घालता ब्राह्मणवादाची प्रयोगशाळा म्हणजेच ब्राह्मणाला थेट हिट करते.बामसेफी कधी वळसे घेताना दिसत नाहीत.ताकाला जाऊन भांडे लपविणे त्यांना पसंत नाही.बिदागी घेऊन भाषण करणे/विचारवंत म्हणून मिरवणे हे त्यांच्या गावीही नसते. विद्वत जड/दुर्बोध भाषेत नाही तर रोखठोक रांगड्या सत्यशोधकी भाषेत बोलुन समोरच्या व्यक्तीला आंदोलन समजावून सांगण्यात त्यांना विलक्षण हातोटी आहे.सततच्या प्रशिक्षण वर्गामुळे अक्षर शत्रू असलेला कार्यकर्ताही

जेव्हा बोलायला लागतो तेव्हा मोठमोठाल्या पदव्या वालेही त्याच्यापुढे फिके नाही पाडले तरच नवल म्हणावे. आपण चळवळीचे देणे लागतो हे या कार्यकर्त्यांच्या मन /मशतीष्कात फार आणि फार भिनले आहे.'देनेवाले समाज में लाल पैदा होते है ओर मांगने वाले समाज में दलाल!'हे मान्य.कांशीराम साहेबांचे वाक्य हृदयात पेरून घेतल्यामुळे आपल्या उत्पन्नातील काही एक हिस्सा तो नित्याने चळवळ/आंदोलनाला देत असतो.म्हणूनच आजघडीला बामसेफकडे वर्षाकाठी जवळपास तीस कोटीच्या पुढे जनआंदोलन निधी उभा राहताना दिसतो. ब्राह्मण सोडून सर्व सामाजिक समूहातील कर्मचारी हे बामसेफचे कार्यकर्ते आहेत.शॉर्टकटवर त्यांचा विश्वास नाही.म्हणून गेली पंचेचाळीस वर्षे ते भारतातील सहाही सामाजिक समूहात निरंतर जागरण करण्याचे काम करताहेत.

हिंसेवर नव्हे;तर "हर परिवर्तन का मुल विचार परिवर्तन "८ यावर त्यांचा आढळ विश्वास असल्यामुळे आज भारताच्या संपूर्ण सीमा बामसेफने व्यापल्या आहेत.काटेकोर नियोजन/नियोजनावर शतप्रतिशत अंमल/समर्पण/सचोटी आणि कामाप्रतीची प्रतिबद्धता ही त्यांची काही विशेष म्हणून नोंदवावी लागतील.निश्चित ध्येय आणि त्याच्या पूर्तीसाठी कराव्या लागणाऱ्या कष्टात कधीही अंतर पडलेले दिसत नाही.त्यामुळेच हे संघटन दिसामाजी वाढत जात जात एकोणतीस(२९)राज्यात साडेपाचेशे जिल्ह्यात आणि दीड लाख तहसिल पर्यंत पोचते होऊन ते दोन फुलटायमरवरून तीन हजारवर फुलटायमर निर्माण करण्यात आज यशस्वी झालेले आहे,हे ऐतिहासिकच म्हणावे लागेल. स्वतःची साधने/संसाधने निर्माण करण्यात आज बामसेफचा कोणी हाथ धरू शकत नाही.स्वतःची प्रेस/पब्लिकेशन/संशोधन केंद्रे/ट्रेनिंग सेन्टर्स/ऑफिसेस आणि हजारो नवनेतृत्वाचे निर्माण ही बामसेफ ची आजच्या घडीची सर्वोच्च कामाई.सामाजिक आणि सांस्कृतिक संघर्ष ही क्रांतीची पूर्व अट असते हे बाबासाहेबांनी सांगितलेलेच आहे.क्रांतिवा जोतिबांनी सुद्धा यावरच अंमल केला होता.सत्यशोधक समाजाच्या याच रोडमॅपवरून बामसेफ चालताना दिसतेय.पंचेचाळीस वर्षांच्या निरंतर प्रबोधनंतर संसाकृतीक संघर्षासाठी आज बामसेफ मैदानात उतरलेले दिसतेय.त्यासाठी भारत मुक्ति मोर्चा/बहुजन क्रांति मोर्चा/मौर्य क्रांति संघ/लहूजी क्रांति मोर्चा/राष्ट्रीय मूलनिवासी महिला संघ/ राष्ट्रीय मूलनिवासी मुस्लीम संघ/ राष्ट्रीय मूलनिवासी बहुजन कर्मचारी संघ/बुद्धीष्ट इंटरनॅशनल नेटवर्क या आणि यासारख्या जवळपास एकोणनव्वद(८९) ऑफसेट विंग रस्त्यावरील लढाई साठी तयार करून त्याच्या माध्यमातून शत्रूच्या गोठत खळबळ निर्माण केली आहे.रस्त्यावरील संघर्षास सुरुवात होऊन काहीच काळ उलटला असताना ब्राह्मणाचे गंडस्थळ असलेल्या नागपूर स्थित आर.एस.एस.च्या हेडक्वार्टरवर लाखो बहुजन बांधवांचा विराट मोर्चा घेऊन जाणे असेल, १० सप्टेबर रोजी पुण्याच्या ब्राह्मण आळीतून उत्स्फूर्त घोषणासह फिरलेली हजारो बहुजन बांधवांची रॅली असेल अथवा कशी/मथुरा/महाबौद्ध विहाराचे आंदोलन असेल किंवा यासारखी इतरही अनेकानेक आंदोलने/महाजागरणपर झडत असलेल्या रोज आणि रोजच्या तत्त्वचर्चा पाहता आणि या सर्वावर ब्राह्मणाचे सर्वोच्च नेते मोहन भागवतांचे रिअॅक्ट होणे पाहता बामसेफ आणि मान्य.वामन मेश्राम यांनी ब्राह्मणी नेतृत्वाला सामोरा-समोरच्या लढाईत उतरण्यास मजबूर केले आहे असेच म्हणावे लागेल.क्रिया-प्रतिक्रियेचा सिद्धांत पाहता ब्राह्मणी नेतृत्व सातत्याने क्रीयावादी तर बहुजन प्रतिक्रियावादी राहिलेले आहेत.आणि क्रिया करणाराला यश मिळत असते असा या सिद्धांताचा सांगावा आहे.आताच्या काही घटना पाहिल्य तर बऱ्याच कालखंडानंतर ते प्रतिक्रियेच्या भूमिकेत आलेले आहेत.पुणे येथे होऊ घातलेल्या

सत्यशोधक महासमेलनाने तर त्यांची पार झोप उडून जाऊन ते पुर्ते गर्भगळीत झालेले आहेत, हे सुशील कुलकर्णी आणि तत्सम गणगांच्या प्रतिक्रिया पाहून कोणाच्याही लक्षात यावे.

जोपर्यंत म.जोतिबा प्रबोधकाच्या भूमिकेत होते तोपर्यंत विष्णुशास्त्री आणि तत्सम स्वयंघोषित विद्वान जोतिबांच्या हिमालया इतक्या कामालाही अनुल्लेखानी मारत होते. कोण जोतिबा? असा त्यांचा सारा आव होता. मात्र जेव्हा जोतिबांनी त्यांची रसद रोखून त्यांच्या कोथळ्यालाच हाथ घातला, तेव्हा लुलंग्या कुत्र्याच्या पेकाटात लाथ बसताच जसा तो केकाटत सुटतो तद्वत विष्णुशास्त्री/कृष्णशास्त्री चिपळूणकर आणि तत्सम गणगा भोकाडत सुटले. दीडशे वर्षांनंतर त्याची सेम टू सेम पुनरावृत्ती होतांना दिसते आहे. गेल्या चाळीस वर्षापासून मान्य. वामन मेश्राम साहेब आणि असंख्य बामसेफीनी ब्राह्मणांचा सत्य इतिहास मांडून त्यांच्या विरोधात राळ उडवून दिलेली असतांना ते मात्र गेंड्याची कातडी पांघरून घेऊन महांडूळा सारखे निपचित पडून होते. साधे हुं की ठूं करायला तयार नव्हते, मात्र प्रत्यक्ष कृती आंदोलनाला सुरुवात होताच ते बचावाचा पवित्रा घेऊन बँकफुटवर जायलाही तयार झालेले दिसताहेत. इतकेच कशाला 'पवारसाहेब वाटले तर तुम्ही प्रधानमंत्री व्हा! परंतु वामन मेश्राम यांच्याबरोबर जाऊ नका' अशी याचना करताहेत. उपरोक्त सर्व गोष्टींचा एकांगी नव्हे समतोल किंवा तटस्थ विचार केला तर हे लक्षात यायला हरकत नाही की, क्रांतिबा जोतिबांना अपेक्षित असलेल्या खऱ्या सत्यशोधकांचा वसा आणि वारसा बामसेफ आणि मान्य. वामन मेश्राम साहेब चालवत आहेत. अर्थात आपण निर्णय घ्यायला मोकळे आहात मात्र अट एकच आपली पूर्वग्रहदूषित दृष्टी या वेळी बाजूला ठेवलेली असावी.

संदर्भ

१. माळीगजमल, म. जोतिराव फुले आणि विष्णुशास्त्री चिपळूणकर राजमुद्रा प्रकाशन प्रा. लि. औरंगाबाद, जाने. १९९७, पृ. क्र. ११६
२. म. जोतिराव फुले आणि नरके हरी, आम्ही पाहिलेले महात्मा फुले, महाराष्ट्र शासन, अकरावी आवृत्ती, २०१८, पृ. क्र. ५३
३. उनि, आम्ही पाहिलेले महात्मा फुले, महाराष्ट्र शासन, पृ. क्र. ५२
४. उनि, आम्ही पाहिलेले महात्मा फुले, महाराष्ट्र शासन, पृ. क्र. ५५
५. उनि, म. जोतिराव फुले आणि विष्णुशास्त्री चिपळूणकर, पृ. क्र. १२४
६. तत्रैव, पृ. क्र. ११९
७. तत्रैव, पृ. क्र. १२७
८. मेश्राम वामन, हर परिवर्तन का मुल विचार परिवर्तन होता है!, मूलनिवासी पब्लिकेशन ट्रस्ट, प्रकाशन, नई दिल्ली, आवृत्ती, पृ. क्र. १२